

ŞERH GELENEĞİ VE LÂMÎ'Î'NİN ŞERH-İ DİBACE-İ GÜLİSTAN'I

Dr. İ. İmran ÖZTAHTALI*

ÖZ: Lâmi'î'nin doğum tarihi 877/1472 olarak tahmin edilmektedir. Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)'in son yıllarıyla, II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1420) ve Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) devirlerini yaşamıştır. İyi bir aile eğitimi aldığı bilinen Lâmi'î, şairliğinin yanında Fars edebiyatının tanınmış birçok eserini de Türkçeye aktararak, mensur eserleriyle dikkati çekmiştir. Molla Camî (ö.897/1492)'nin eserlerinin çoğunu Türkçeye tercüme eden Lâmi'î, Camî-i Rûm olarak da anılmış, 938/1532'de Bursa'da vefat etmiştir. Oldukça verimli bir edebî hayatı olan Lâmi'î'nin 45 eseri bilinmektedir. Bunlardan biri de Sa'dî-i Şirazî'nin Gülistan isimli eserinin önsözünü şerh edip, 910/1504'te tamamladığı *Şerh-i Dibace-i Gülistan*'dir. Makalemizde Nesir, Şerh, Dibace kavramları üzerinde kısaca durulduktan sonra, Sa'dî ve Gülistan'ı tanıtılmış, *Şerh-i Dibace-i Gülistan*'ın çeşitli yönleri ele alınarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Gülistan, Dibace, Gülistan Şerhi

Annotation Tradition and Lâmi'î's *Şerh-i Dibace-i Gülistan*

ABSTRACT: One of the well-known writers in 16th century was also Lâmi'î Çelebi. Although his birth date has not been certain, it is believed to be around 877/1472. Lâmi'î Çelebi had lived in the last years of Fatih Sultan Mehmet (1451-1481), and in the era of II. Beyazid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) and Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566), as well. It is known that Lami'î had a fine family education. Lami had done a significant amount of translation in Persian literature; moreover he had been famous with his proses. Lami'î Çelebî had also been called Camî-i Rûm since he had translated most of the Molla Camî's (ö.897/1492) works and had passed away in Bursa in 938/1532. There has been 45 known works of Lâmi'î who had a fairly prolific life. One of them is *Şerh-i Dibace-i Gülistan* by annotating the preface of Sa'dî-i

---

* Uludağ Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl. iboz@uludag.edu.tr

Şirazi's work called *Gülistan* and completed it in 910/1504. In this text the terms prose, annotation, introduction have been defined and taken the various aspects of *Şerh-i Dibace-i Gülistan* has been tried to make known.

Key Words: Annotation, *Gülistan*, *Dibace*, *Sherh of Gülistan*.

Türk-İslâm kültürünün başlangıcını teşkil eden dönemde kültür ve ilim alanındaki eserlerin çoğu Arap diliyle yazılmış, bununla birlikte Farsçanın etkisinin artması edebî yönde de Farsçaya olan ilgiyi arttırmıştır.

XIV. Yüzyıldan sonra ortaya konulan mensur eserlerin çoğu Arapça ve Farsçadan tercüme ve adapte olmak üzere hemen hepsi didaktik, yol gösterici ve telkin edici amaçlar taşır. Konuları ise ahlâk ve din çerçevesindedir (Levend 1964: 89-115).

XV. Yüzyılda şairlerimizin Arap ve Fars edebiyatının özellikle nazım alanındaki inceliklerini izleyip uygulayabildiklerini, her tür ve şekilde örnekler verebildiklerini görmekteyiz. Şiir alanındaki bu gelişmeler konu ve üslûp itibarıyla nesre de yansımış, dinî, tasavvufî, ahlâkî, tarihî, siyasî, içtimaî, kültürel, ilmî ve edebî her alanda telif, tercüme veya adapte olarak çok sayıda eser verilmiştir (Tolasa 1982: 10).

Türk nesri, XV ve XVI. yüzyılda süslü, orta ve sade olmak üzere üç türe ayrılmıştır. Çeşitli konularda çok sayıda eser verilmiş, bunlardan bazıları süslü nesir diliyle, bazıları sade bir dille yazılmıştır. (Soysal 1978: 373). Nesir ürünlerinin konuları arasında çeşitli şerhler de yer almaktadır.

Dilin sürekli kendini yenileyen ve değiştiren yapısı, zaman içinde zayıf yönlerini geliştirmesine, bünyesine her geçen gün yeni kelime ve terimler eklemesine, temel çizgisinden sapmamak kaydıyla değişmesine sebep olmaktadır. Kullanılan kelimeler kimi zaman yerini bir başkasıyla paylaşmakta, kimi zaman da kullanımdan düşmektedir.

Dil açısından klâsik metinlerin yeni nesillere aktarılması, anlaşılması güç olan bazı ibarelerin açıklanması ihtiyacı Batı'da Aristoteles zamanında ortaya çıkmış, başta Homeros olmak üzere eski metinleri açıklama çabası Filolojinin doğmasına sebep olmuştur (Bayrav 1975: 1). Batı'da Filoloji adı altında gelişen çalışmaların İslâm tesirindeki edebiyatın içerisinde önceleri tefsir kelimesiyle karşılandığını görmekteyiz. Lâmi'î, *Şerh-i Dibace-i Gülistan*'da "zıll" kelimesini şerh ederken, kendi ifadesiyle; "ve bazıları ni met hıfz ve heybet ma'nâlarıyla dahi tefsir etdiler" diyerek şerh yerine tefsiri kullanmıştır (Lâmi'î Çelebi Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BYEBEK) Genel 1519, 58). Kur'an ayetlerinin ve Hadis-i şeriflerin doğru ve detaylı anlaşılma istenmesi

üzerine, onların açıklanması yoluna gidildi (Pekolcay-Sevim 1991: 39). Tefsir, her türlü metin ve kelimenin açıklaması anlamını taşıırken zamanla sadece Kur'an-ı Kerim'in tamamının, birkaç sure ya da ayetinin açıklanmasını ifade etmeye başladı. Bunların dışında kalan metin ve kelimelerin açıklanması şerh kelimesi ile ifade edildi.

Türk edebiyatında şerh örneklerinin daha çok dinî ve tasavvufî alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir.

İncelediğimiz *Şerh-i Dibâce-i Gülîstân*¹ metni tasavvufî eserler grubuna girmektedir.

Türk edebiyatı bütünü içinde Sadi-i Şirâzî'nin *Gülîstan*'ına yapılan şerhler önemli bir yer tutar. Lâmi'î *Gülîstan* ve müellifi için de şunları söylemektedir: "*Sa'dî mahlasıdır. Adı Muslihu'd-dindir. Memdûhu olan padişahın adı Sa'd idi. Kendisini ona nispet edip mahlası Sa'dî kalmıştır. O ki Sa'd bin Atabek Ebubekr bin Sa'd bin Zengîst'tir. Devrinin meşayihinden ve efâzil-i sûfiyyedendir. Şeyh Ebu Abdullah Hafî'nin buka-i şerîfi mücâvirlerindedir.*" (Lâmi'î Çelebi BYEBEK Genel-1519, 52).

Sa'dî'nin eserleri içerisinde şöhretine vesile olmuş, yazma ve basma nüshaları en çok olan *Gülîstan*'dır. Eser 656/1258'de Salgurlu hanedanından Ebu Bekir b. Sa'd b. Zengî adına telif edilmiştir.

Gülîstan'da Farsça ve Arapça şiirler yanında ayet ve hadislere de yer verilmiştir. Batı ve Doğu dillerinin birçoğuna defalarca çevrilmiş, şerh edilmiştir. *Gülîstan*, Türkçeye ilk kez 793/1391'de Seyf-i Serayî tarafından (Karamanlıoğlu 1989: 16), Çağatay Türkçesi'ne ise İsticabî tarafından 800/1397 tarihinde çevrilmiştir (Yazıcı 1997: 240). İlk tercümelerinin ardından defalarca Türkçeye çevrilmiş, şerhleri yapılmıştır.²

1 Geniş bilgi için: İbrahim İmran Öztahtalı (1997), *Lâmi'î'nin Şerh-i Dibâce-i Gülîstan*'ı, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış Yüksek Lisans tezi), Bursa.

2 Mahmud b. Kadî-i Manyas, Şahidî İbrahim Dede, Şem'î Şem'ullah (Prizrenli), Sûdî-i Bosnevî, Aysî Mehmed Tîrî Efendi, Mehmed Zâifî Efendi, Hevâî el-Bursavî, Şeyhülislâm Hocasade Es'ad Efendi, Sait b. İlyas Fasih, Hasan Rıza Efendi, Babadağî İbrahim Efendi, Ahmed Saib İzzet (İstanbul 1291), Mehmed Said (İstanbul 1291), Şevket Beyzade Safvet2, Osman Faik (İstanbul 1307), Cafer Tayyar (İstanbul 1308), Niğdeli Hakkı Eroğlu (Niğde 1944), Kılıslı Rifat Bilge (İstanbul 1958), Hikmet İlaydın (İstanbul 1946-1974), Yakub Necefzade (İstanbul 1965) tarafından tercüme ve şerhleri yapılmıştır (Yazıcı 1997: 241; Kanar 1995: 224).

Bunların içerisinde en çok istinsah edilmiş veya baskısı yapılmış olanlar, Sûdî (ö.1005/1596) ve Şem'î (ö. 1005/1596)'nin *Gülistân* şerhleridir (Sûdî: 1293)³.

Gülistan Dibacesi Şerhleri

Dîbâce, Farsçada “dîbâh” şeklinde sevgilinin yüzü anlamında kullanılırken Aramî Dili vasıtasıyla Arapçaya geçtiği ve “dîbâc” veya “deybâc” şeklinde kullanıldığı ileri sürülmektedir. Dibace, dallı çiçekli bir cins ipekli kumaş manasına kullanılmıştır (Becker 1990: 579). Bir başka görüşe göre "diba" kelimesinden -çe küçültme ekiyle yapılmış bir kelimedir (Uzgor 1990: 3) Lâmi'î "dîbâce" kelimesinin şerhini yaparken anlamının aslında ruhsar manasına yanak olduğunu bu yüzden kitapların evveline dibace dendiğini belirtmektedir (Lâmi'î Çelebi BYEBEK Genel-1519: 107). Tespit edebildiğimiz başlıca Gülistan dibacesi şerhleri şunlardır:

a. Rüşdî-i Karahisarî; *Şerh -i Dibâce-i Gülistân* adıyla BYEBEK, Orhan 1170'te kayıtlıdır. 150x105, 123x75 ölçülerinde, 86 yaprak, 13 satır, talikle yazılmıştır. Nüshada zaman zaman Lâmi'î'ye atıfta bulunulmuştur. Diğer nüshası yine *Şerh-i Dibâce-i Gülistân* adıyla BYEBEK, Haraççı 990'da kayıtlıdır. Bu nüsha 190x134, 125x80 ölçülerinde, 131 yaprak, 13 satır, talikle yazılmıştır. Eserin telif tarihi 993/1585'tir.

b. Pir Hamdi (ö. 1012/1603); BYEBEK'te *Hutbe-i Şerh-i Dibâce-i Gülistân* adıyla Millî 1970'te kayıtlıdır. Tespit edebildiğimiz tek nüshadır. 188x122, 130x64 ölçülerinde, 20 yaprak, 19 satır, nesihle yazılmıştır.

c. Safvet; *Şerh-i Cedid-i Dibâce-i Gülistân* olarak isimlendirilen eserin tespit edebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 2559'da kayıtlıdır. 220x139, 163x82 mm. ölçülerinde 190 sayfa olan eser, nesihle yazılmıştır. Eserin giriş kısmında Seyyidzade, Surûrî, Şem'î, Kâfî, Mevlâna Sûdî ve Lâmi'î'ye atıfta bulunulmakta, bu atıf sırasında da Lâmi'î'nin şerhinin ayrı bir yere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Eserin telifiyle ilgili olarak 1200/ 1792 senesi verilmektedir.

d. Hevâî; Tek nüshasını Manisa il Halk Kütüphanesi'nde tespit ettiğimiz eser, Genel Kitaplık 2622'de kayıtlıdır. Müellif *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan*'da Hevâî Efendi adıyla geçmekte ve Arapça bir *Gülistan* şerhi telif ettiğine değinilmektedir. *Gülzâr-ı irfan*'da da bu bilgiye rastlanmaktadır. (İsmail Belîğ Genel 122, 151; Mehmed Fahreddin Atıf Efendi Kitaplığı 1923, varak 344a; Mehmed Fahreddin Millet Kütüphanesi Ali Emirî

3 Bu şerhte iki müellifin şerhleri bir arada basılmıştır. Asıl metin Sûdî'nin olmakla birlikte metnin kenarlarına Şem'î'nin şerhi de basılmıştır.

1098, varak: 362b)⁴ Buradan hareketle Hevâf'nin *Gülistan*'ı ele aldığı iki ayrı eseri olduğu düşünülebilir. Şerh Türkçe olmakla birlikte sadece dibâcenin şerhinden ibarettir. Talikle yazılan nüsha 57 yapraktır, 1a'da "*Bismillah'ir-rahman'ir-rahim Nûr-ı gülistân-ı hidâyet-şemâm*"le başlamakta, 58a'da "*es-sâniye min şehri rebi'u'l-evvel senesinde tis'in ve tis'ami'e min el-hicre*" ibaresinden de anlaşılacağı üzere Hicri 990/1582'de yazılmıştır.

e. Kâmi; *Şerh-i Dibâce-ı Gülistân* adlı eserin bir nüshası, Türk Dil Kurumu 251 numarada kayıtlıdır.

f. Muhammed b. İbrahim Telli; *Şerh-i Dibâce-i Gülistan* adıyla, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Bölümü, 12450 numarada kayıtlıdır.

g. Lâmi'î Çelebi; Muhtelif isimlerle Türkiye ve yurtdışı kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan eser, 9 Recep 910/1504'te II. Bayezid'e sunulmuştur. Çalışmamıza esas olan nüsha Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BYEBEK) Genel 1519'da kayıtlıdır.

Lâmi'î'nin Şerh-i Dibâce-i Gülistan'ı

Sa'dî'nin *Gülistân* dibâcesi münacat, na't, sebep-i telif, Atabek Ebubekir hakkında bir methiye ile başlar. Bu başlangıç *Gülistân*'ın giriş kısmıdır. Ayet ve hadislerle de süslenmiştir.

Gülistân'ın kendisi kadar dibâcesinin de müstakil olarak şerhi yapılmıştır. Dibâcenin önemini Lâmi'î şöyle vurgular: "*Dibâce-i Kitâb-ı Gülistân ki ucûbe-i ehl-i hayâl ve numûne-i sihr-i halâl ve nev-bâve-i bustân-ı beyân ve tezkire-i dostân-ı zemân ve nüzhet-gâh-ı ulü-l-elbâb ve kible-gâh-ı tullâbdur*"(Lâmi'î Çelebi BYEBEK Genel 1519: 4).

II. Bayezid'e sunulan *Şerh-i Dibâce-i Gülistân*, Allah'ın övgüsüyle başlamakta, O'nun yanında ve övgüsünde kendisinin acizliğini ortaya koymakta ve Hz. Peygamber'in övgüsüne geçmektedir. Kitabın telif sebebi ve telif tarihini belirttikten sonra "Mukaddime" başlığı altında Fars Dili'nin genel özelliklerini Arapça ile karşılaştırarak vermiş, bu konudaki görüşünü de: "*Lugat-ı Arabi'ye i'caz-ı şân-ı Muhammedî (sav) ve belâgat-ı Kur'aniyye ve fesâhat-ı terkibiyye ve muhassenât-ı marziyye bir vechle melâhat ve letâfet virmişdür ki hiçbir dil anun dâiresine mütekârib olamaz.*" diyerek ortaya koymuştur.

Eserde geçen her kelimeyi ekleriyle birlikte en küçük ayrıntısına varıncaya kadar açıklamıştır. Kelimelerin Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıkları verilmiş, aynı anlama gelen başka kelimeler var ise onlar da akta-

4 Geniş bilgi için bk. Atlansoy (1993).

rılmış, yapı ve ses özelliklerine değinilmiştir. Kelimelerin anlamlarıyla ilgili olmak üzere Fars Edebiyatından örnekler verilmiştir. Lâmi'î bunu “*Hâre oldı ve makâmına münâsib kavânından istishâdla Fariş devâvinden derc kılındı.*” cümlesiyle dile getirmiştir (Lâmi'î Çelebi Genel BYEBEK 1519: 2). Metinde anlama uygun olarak ilgili kısımlarda ayet ve hadislere de yer verilmiştir. Eserin çeşitli kütüphanelerde toplam altmış üç yazma nüshası tespit edilmiştir.

Lâmi'î eserin yazılış nedenini günümüz diliyle şu şekilde vermektedir: “*Bir sabah sakince otururken gökten şimşek gibi bir ses kulağıma geldi: Ey huzur makamında oturan, ey sevincin gizli sarayı, ey gönül kâbesinde ibadete çekilen kişi, iki yüzyıl suskun oturmaktansa güzel sözler söylemek, bin yıl boş boş oturmaktansa az bir zaman tefekkür etmek iyidir.*”

Şiir:

Bi-hamdillah ki var her nev'a kuvvet
Neyiçün fi'le gelmez ol mürüvvet

Daha sonra gönül bu sese kulak verip coştı ve bu sese cevap verdi:

Mesnevî:

Ey vâkıf-ı sırr-ı âferîniş
V'ey câm-ı cihân-nümâ-yı bîniş
Ey hüküm-i turâ nefâî lâzım⁵

Bu emri yerine getirmek oldukça güçtür: 'Bunun için oldukça çok söze, hatırdan vazgeçmeye, belagat sermayesine, letafet sahibi olmaya, fikri güce ve bakir hayallere ihtiyaç vardır.' dedikten sonra mesnevi şeklinde yazılmış bir manzumeyle devam eder:

Olursam ayn-ı avnun birle zûr
Virem hurşîdveş âlemlere nûr⁶
İdersen zerrece fazlundan ihsân
Olam bir katre iken bahr-i ummân
Dirîg olmasa iksîr-i nazardan
Geçe hâküm gubârı kadr-i zerden
Virirsen ger şeref mihrün yüzünden
Kamer nûr ola bahtum yıldızından
Olursa bâg-ı dil lutfunla sîr-âb
Olam gülzâr-ı cennet gibi şâd-âb

5 Ey ki yaratma sırrına vakıfsın. Ve ey basiretin dünyayı gösteren kadehi! Ey senin hükmünü yapıp yerine getirmek lazım.

6 İlk beytin son tefilelerinde hece eksikliği vardır.

Durum böyleyken 'e'l-fâlu alâ mâcerâ'⁷sözü gereğince temizliğin ve iyiliğin sembolü, vefalı arkadaşlardan biri kapıdan içeri girdi ve dedi ki: 'Ne olaydı da bu konuşma güzellik sahibinin ve hayal odasının yeni gelininin inandırma perdesini ve gönülsüzlük örtüsünü ortadan kaldırı saydı. Keşke Gülistan'a Türkçe yazılmış bir şerh olsaydı da anlaşılma güçlükleri ortadan kalksaydı.' Ben de dedim ki: 'Allah'ın izni ve dostlarımızın yardımıyla bunun ortaya çıkması bir küçük iltifata bağlıdır.' Bunun üzerine dostumuz ve sadık mahubumuz, 'va'dü'l-kerîmi deynûn ve hulfihu şeynûn'⁸ deyip bütün bahaneleri geçersiz kıldı. Türkçe kelimeler zariftir ve hem Parsî kelimeleri şerh etmek için de su gibi uygundur. Bu şerh de gerekli ve zorunludur" (Lâmi'î Çelebi BYEBEK Genel 1519: 4).

Tokuz yüz on idi târîh-i hicret
Garaz bu nakşdan kim olur âbâd
Kim anı göre eyde âferîn-bâd
Duâ-yı hayrdur ehl-i nazardan
Diri olmaya lütf-ı mâ-hazardan

(Lâmi'î Çelebi BYEBEK Genel 1519: 5)

Lâmi'î, Dibace'nin şerhini yaparken kullandığı lugatlardan da söz etmekte, *Cevher-i Sıhah-ı Luga'yı* (Lâmi'î Çelebi BYEBEK Genel 1519: 23) *Lugat-ı Hüsamî'yi* (Lâmi'î Çelebi Genel 1519: 30) ve *Sıhahü'l-Fürsü* (Lâmi'î Çelebi BYEBEK Genel 1519: 12) zikretmektedir.

Lâmi'î'nin terekesi A.191/797 numaralı defterin 39-42 sayfaları arasında kayıtlıdır (Erünsal 1990: 186). Listedeki eşyanın önemli bir bölümünü kitaplar teşkil etmektedir. Bu liste sayesinde Lâmi'î'nin kütüphanesi, okuduğu eserler ve ilgi duyduğu konular hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bu listeyi hazırlayan kassam, çoğu zaman kitap adlarını kısaltmış ve meşhur olan şekilleriyle kaydetmiştir. Listede Arapça ve Farsça eserler ilk sırayı almakta, Lâmi'î'ye ait olmak üzere birkaç Türkçe eser de bulunmaktadır. İslâmî ilimlerin her dalından eserler bulunmakla birlikte tasavvufî eserlerin sayısı ağır basmaktadır. Bunlar arasında şerhlerin önemli bir yer tuttuğu görülmekte, kayıta Dibace şerhinde söz edilen lugatlar da geçmektedir⁹.

7 Hata devam ettiği üzeredir.

8 Söz vermek borçtur. Ondandır dönmek kusurdur.

9 Bu şerhlerden bazıları şunlardır: Şerh-i Ferâyiz li Seyyid, Şerh-i Meşârik li Ferište, Şerh-i Divân-ı 'Ali, Şerh-i Muciz li-Nefis, Şerh-i Lâmiye, Şerh-i Gülistan, Şerh-i Mesnevî, Şerh-i Kaside-i Kıvamî, Şerh-i ihtiyar Cild-i Şâni, Şerh-i Şir'a li-Seydi 'Ali-zâde, Şerh-i Tefvik, Şerh-i Füsüs, Şerh-i, Dibâce-i Gülistan, Şerh-i Kasîde-i Mahmudiye, Şerh-i Makâmât-ı Harîrî, Şerh-i 'Aruz, Şerh-i Muciz, Şerh-i Leme'ât, Şerh-i Menâzil, Necm-i Dâye, Fârisî

İktibasta bulunduğu şairlerin bazı eserleri de tereke kaydında bulunmaktadır: *Münşe'ât-ı Câmî, Yûsuf u Züleyhâ, Câmî, Makamât-ı Harîrî, Dîvân-ı Kemâl-i İsfehânî, Dîvân-ı Enverî, Dîvân-ı Selmân, Dîvân-ı Zahîr.*

Lâmi'î'nin *Şerh-i Dibace-i Gülîstan*'ı kaleme alırken, kendisinden önce yapılmış tercüme ve şerhleri de gözden geçirdiği dikkati çekmektedir. Lâmi'î, Mevlana Câmî'nin *Gülîstan Şerhi*'ni de okuduğunu belirtmektedir. "Şebeh" kelimesinin şerhinde "ba'zı *erbâb boncuk manasına naklettiler.*" (Lâmi'î Çelebi BYEBEK Genel 1519: 116) cümlesi ve "zill" kelimesinin şerhinde de "ve ba'zular *nîmet hıfz ve heybet manalarıyla dahi tefsir ettiler.*" (Lâmi'î Çelebi BYEBEK Genel 1519: 58) cümleleri bu düşüncüyü doğrulamaktadır.

Dikkati çeken bir başka nokta da *Dibace-i Gülîstan* şerh edilirken tek bir nüshanın esas alınmayışıdır. Değişik nüshalara da değinilerek bunlar arasındaki farklılıklar ayrı ayrı ortaya konmuştur. Bu farklılıklardan doğan değişiklikler esas aldığımız nüshada şerhe yansıtılmıştır. Bu tespitler şunlardır:

29. (varak)/ 14. (satır)- "ba'zı nüshada *kerde ve nihâde yerine küned ve nehed vâki' olduğu tasarruf-ı nâsiha haml itmeyüp buna karine getürmek siyâkun sibâka irtibatı mülahaza olunmayup te'essüfâta ve tekellüfâta irtikâb itmekdür.*"

30/4- "ba'zı nüshada *mevsim-i kudüm-i gül düşmüş ve ba'zısında kudüm-i mevsim-i gül düşmüş.*"

31/11- "ba'zı nüshada *nalî düşmüş.*"

33/12- "ba'zı nüshada *Bâ ile behorî düşmüş. Ol takdirce istifhâm-ı inkârî olur.*"

54/17- "ba'zı nüshada *âlem yerine avâm düşmüş.*"

57/3- "ba'zı nüshada *öyle tasrih olunmuş ol takdirce altun kağıdı gibi keserler.*"

66/11- "ba'zı nüshada *mâtelâ vâki' olmuştur. Ol takdirce mâ masdariyye olur.*"

67/16- "ba'zı nüshada *lizâlik düşürmüş.*"

84/1- "ekser nüshada *bu beyt-i âhir yokdur ve ba'zı nüshada bu beyt-i mezkurdan evvel bir nice beyt dahi zikr olundu hakk budur ki tasarrufât-ı nâsihdandır.*"

85/6- "ba'zı nüshada *kecâve mihnet düşmüş.*"

89/8- "ve ba'zı nüshada *ü nakz ahd evlu ela lübâb düşürmüş.*"

102/6- "ekser nüshada *der hemân ruz vâki' olmuş.*"

103/12- "ba'zı nüshada *zahire düşer mudie mâ nâsinadır.*"

104/6- "ba'zı nüsahta mâ'il düşmüş."

120/2- "ba'zı nüsahta be-heme-hâl tehammül mahmud est dahi düşermiş. Ol takdırce beyt olur. Yâ ni: Dirgeli halde sabr gökcekdür."

Şerhin sadece kelimelerin sözlük anlamlarının verilerek açıklanması olmadığını daha önce belirtmiştik. Şârihin dil bilgisi yanında, fıkıh, kelam, hadis, coğrafya, tarih, edebiyat gibi daha birçok ilim dalında da bilgi sahibi olması gerekmektedir. Lâmi'î'nin İslâmî ilimlerin yanında beşerî ilimlere de vakıf olduğu, şerhini yaptığı kelimelerden anlaşılacaktır.

Eser, sözlük çalışmalarına kaynaklık edebilecek özelliklere sahip olmanın yanında ansiklopedik bir lügat niteliğindedir.

SONUÇ

Bir metnin şerh edilmesi ve bu şerhin kalitesi, şârihin eğitim düzeyi ve çeşitli bilimlere hâkimiyetiyle orantılıdır. Bu yönüyle de şerhler beşerî ve dinî ilimlere kaynaklık edebilecek bir bilgi birikimine sahiptir. Lâmi'î'nin *Şerh-i Dibâce-i Gülistân*'ında da şârih, tüm bilgi ve birikimini şerhe yansıtmıştır. Buradan hareketle müellifin ufkunun ne kadar geniş olduğu anlaşılabilir.

Şerh-i Dibâce-i Gülistân belirli bir sistematik içinde yapılandırılmıştır. Lâmi'î Çelebi eserin şerhinde her kelimenin karşılığını Türkçe vermiş, bununla birlik Arapçasını da ifade etmiştir. Orijinal metinde geçen dilbilgisi ile ilgili özelliklerin açıklamasını yaparken de zaman zaman Arapçadaki hallerini de yazmıştır. Şârih, yeri geldikçe de anlatılanların doğruluğunu kuvvetlendirmek için, ayet, hadis, darbı mesel ve meşhur şairlerin beyitlerini şahit olarak göstermiştir. Bu aşamadan sonra da bazen kendinden önce aynı esere şerh yazanların görüşlerini değerlendirmiştir. Bu görüş sahiplerinden bazen isim vererek bazen da "bazılar dimişler", "bazı şurrâh" şeklinde üstü kapalı olarak söz eder. Bazen kitapların isimleri açıkça anılır. Böyle bir tutum günümüz dipnot anlayışına uymasa da şerhin kaynaklarını veren önemli ipuçlarıdır.

Aynı eser üzerinde yapılan şerhlerin birbirinin tekrarı olmadığını söylemek gerekir. Lâmi'î, daha önce aynı konuda yazılmış şerhlerden yararlanmış olsa bile kendine özgü bakış açısını şerhe yansıtır. Lâmi'î Çelebi hemen hemen tüm eserlerinde öğretici ve eğitici kimliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Lâmi'î, genellikle şerh ettiği her parçanın bitiminde şerh ettiği ibare hakkında daha önce ileri sürülen görüşleri özetler ve özetlerin sonunda kendi düşüncesini de ilâve ederek bahsi tamamlar.

Lâmi'î Çelebi, *Şerh-i Dibâce-i Gülistân*'da sadece şerh edilen metnin anlaşılabilirliğini sağlamakla yetinmemiş, şerhini, çok yönlü ansiklopedik bir sözlük ve ders kitabı olarak düzenlemiştir. Bu kurgu Lâmi'î'nin diğer eserlerinde de tespit edilebilen öğretme hevesi ve amacının bir gösterge-

sidir. Lâmi'î'nin *Şerh-i Dibâce-i Gülistân*'ı diğer Gülistan dibacesi şerhleriyle Gülistan'ın tercüme ve şerhlerinde adı zikredilerek özel bir yere konulmuş, daha sonra yapılan şerhlere örnek olmuştur.

KAYNAKÇA

- ATLANSOY, Kadir (1993), *Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa.
- BAYRAV, Suheyla (1975), *Filolojinin Oluşumu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayinevi, İstanbul.
- BECKER, C.H. (1978), "Dibac", *İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul.
- ERÜNSAL, İsmail (1990), "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları IV Lâmi'î Çelebi'nin Terekesi", *Türklük Bilgisi Araştırmaları Fahir İZ Armağanı*, New York.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989), *Gülistan Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Lâmi'î Çelebi, *Şerh-i Dibâce-i Gülistan*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel 1519.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1964), "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *TDAY Belleten*, Ankara.
- ÖZTAHTALI, İbrahim İmran (1997), *Lâmi'î'nin Şerh-i Dibâce-i Gülistan'ı*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bursa.
- PEKOLCAY, Necla – SEVİM, Emine (1991), *Yunus Emre Şerhleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SOYSAL, M. Orhan (1978), *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*, İstanbul Sevinç Matbaası, İzmir.
- Sudî, *Şerh-i Gülistan* (1293), Ali Bey Mat. İstanbul.
- Sudî, *Şerh-i Gülistan* (1249), Matbaa-i Amire, İstanbul.
- TOLASA, Harun (1982), "15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 1. İzmir.
- ÜZGÖR, Tahir (1990), *Türkçe Dîvân Dibâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- YAZICI, Tahsin (1997), "Gülistan", *İslâm Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul.